

7. Методичний лист «Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання» від 26.07.12 № 1/9-529 «Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання». — К. : МОНмолодьспорту України.
8. Постанова «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963» від 18 серпня 2012 р. № 635. — К. : Кабінет Міністрів України.
9. Лист «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» від 25.09.2012 № 1/9-675. — К. : МОНмолодьспорту України.
10. Лист МОНмолодьспорту «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» від 28.09.2012 № 1 / 9-694. — К. : МОНмолодьспорту України.

УДК: 37.043.2-056/.3/477

СПЕЦИФІКА РОБОТИ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

Литовченко С. В.

У статті представлено основні завдання асистента вчителя інклюзивного навчального закладу, особливості співпраці вчителя й асистента вчителя, нормативні документи, актуальні в межах проблеми.

Ключові слова: асистент вчителя, діти з особливими потребами, нормативна основа роботи асистента вчителя.

Специфика работы ассистента учителя общеобразовательного учебного заведения с инклюзивным обучением

В статье представлены основные задачи ассистента учителя инклюзивного учебного заведения, особенности сотрудничества учителя и ассистента учителя, нормативные документы, актуальные в рамках проблемы.

Ключевые слова: ассистент учителя, дети с особыми потребностями, нормативная основа работы ассистента учителя.

The specifics of the assistant teachers of general educational institutions of inclusive education

The article presents the main objectives of assistant teacher of the inclusive institution, especially co teachers and assistant teachers, regulations, relevant in the problem.

Keywords: assistant teacher, children with special needs, the regulatory framework of the assistant teachers.

Постановка проблеми. На сучасному етапі однією з провідних тенденцій у розвитку вітчизняної освітньої системи є реалізація інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами.

В Україні нормативною основою реалізації інклюзивної освіти стало прийняття Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» (6 липня 2010 року № 2442-VI), затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання (Наказ МОН України від 1 жовтня 2010 року № 912), «Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (на виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 року № 1482-р), інших нормативно-правових актів.

За даними офіційного веб-сайту МОН України (станом на вересень 2012 року) у 15 тис. загальноосвітніх навчальних закладів інтегровано 129 тис. дітей з особливими потребами, серед яких 45 відсотків дітей з інвалідністю.

Запроваджено всеукраїнські та регіональні програми, зокрема:

- Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, шляхом запровадження інклюзивного навчання» (Наказ МОН України від 1 грудня 2008 року № 1087), до реалізації якого залучено 22 загальноосвітні навчальні заклади;
- Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (2008-2013 рр.), що здійснюється за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку (СІДА). Пілотні навчальні заклади проекту – середня загальноосвітня школа № 95 м. Львова та НВК «Школа-ліцей» № 3 імені А. С. Макаренка м. Сімферополя;
- у кожному регіоні органами управління освітою визначено базові загальноосвітні навчальні заклади для запровадження інклюзивного навчання, так, у Чернівецькій області відповідно заходів, затверджених наказом Головного управління освіти і науки облдержадміністрації від 03 лютого 2010 року № 37, працюють 18 шкіл; у Київській області налічується 14 таких закладів.

Найвний досвід успішного вирішення проблем, пов'язаних з організацією роботи в експериментальних інклюзивних навчальних закладах переконливо доводить, що сам факт залучення дітей з особливими потребами в масові школи є важливою умовою, але не є запорукою їхнього успішного навчання та соціалізації. Кінцевий результат значною мірою залежить від того, які умови для цього створені, та наполегливої, цілеспрямованої роботи всіх учасників навчально-виховного процесу: вчителів, фахівців, батьків.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні положення щодо інклюзивного навчання дітей з особливими потребами представлено у працях вітчизняних і зарубіжних учених (В. Засенко, Е. Данілавічюте, А. Колупаєва, Л. Савчук, Т. Сак, О. Таранченко; Д. Деспелер, Т. Лорман, Д. МакГі-Річмонд, Д. Харві та ін.). Зокрема, розглядається специфіка психолого-педагогічного супроводу, підкреслюється, що організація навчального процесу в класах, де навчаються учні з особливими потребами, має свої особливості (форми, методи, залучення різних фахівців, батьків тощо).

Отже, в умовах загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням одним з суттєвих моментів є створення додаткових необхідних умов, забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими потребами.

Реалізація такої підтримки передбачає зокрема необхідність введення інноваційної для вітчизняної системи освіти посади — *асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням*.

Мета статті — представлення нормативних основ і методичних аспектів організації роботи асистента вчителя інклюзивного навчального закладу, його основних завдань, особливостей співпраці асистента вчителя й вчителя.

Виклад основного матеріалу. В Україні посаду асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням може обіймати особа, яка має педагогічну освіту й курсову перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії. У деяких країнах, наприклад, у Канаді, асистентом учителя працюють фахівці, які пройшли відповідне навчання, але не мають вищої педагогічної освіти.

Варто зазначити, що в процесі обговорень питань введення нової посади за ініціативи спеціалістів МОНмолодьспорту України та за участі педагогічної громадськості розглядалися різні варіанти щодо рівня підготовки асистента вчителя; було прийнято рішення про обов'язкову педагогічну освіту такого фахівця.

Асистент вчителя — *рівноправний член педагогічного колективу закладу, бере участь у навчально-виховному процесі відповідно до своїх обов'язків* (як варіант розглядалася назва посади «вчитель-асистент», що підкреслює важливу роль фахівця у системі професійних відносин).

Основні завдання асистента вчителя інклюзивного навчального закладу полягають у:

- адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами;

- застосуванні під час уроку (навчального процесу загалом) системи додаткових заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу;
- проведенні додаткових занять з учнями, які мають труднощі у засвоєнні навчального матеріалу;
- доповненні (разом з учителями) навчальної програми матеріалом, засвоєння якого необхідне учневі з особливими потребами для повноцінного життя в класі, школі, суспільстві;
- участі у розробці та реалізації індивідуальних навчальних планів на кожному з визначених етапів (оцінювання психофізичного стану розвитку дитини, визначення й погодження аспектів навчання, що потребують застосування спеціальних методик, певної адаптації завдань, модифікацій класного довідника, створення особливого графіка навчального навантаження, моніторинг результатів тощо);
- забезпеченні індивідуального підходу під час уроків та позакласних заходів (заняття з дитиною, яка не може працювати повний урок, потребує додаткової перерви тощо).

Можливо навести приклад з досвіду одного з експериментальних навчальних закладів: *другокласник з особливими потребами присутній у класі на всіх уроках (окрім малювання, праці, фізкультури) протягом перших 30 хв., потім втомлюється, починає нервувати, концентрація уваги суттєво знижується. Відповідно до рекомендацій членів консультаційно-педагогічної групи, учень у супроводі асистента вчителя виходить з класу; обоє йдуть до кімнати психологічного розвантаження, де граються, або повторюють матеріал (залежно від стану учня); можливо передбачити у цей час заняття з психологом, логопедом тощо.*

Варто зауважити, що частина учнів з певними порушеннями психофізичного розвитку (наприклад, опорно-рухового апарату) потребує також супроводу особи, яка здійснює технічну підтримку (супроводжує учня в приміщенні школи, допомагає користуватися туалетною кімнатою, їдальнею тощо), не працюючи безпосередньо у класі, під час навчального процесу.

Враховуючи актуальність введення посади асистента вчителя, у стилі терміни в нашій країні створено відповідні *нормативні основи*, так:

- за ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України Міністерством соціальної політики України доповнено *Класифікатор професій* посадою асистента вчителя інклюзивного навчання (Наказ Держспоживстандарту від 28 липня 2010 року № 327);

- посаду асистента вчителя передбачено *Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів*, затвердженими Наказом МОНмолодьспорту України від 06 грудня 2010 року № 1205, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22 грудня 2010 року за № 1308/18603;
- 18 липня 2012 року на засіданні Уряду прийнято постанову «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 від 14 червня 2000 р. № 963», розроблену на виконання Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03. 12. 2009 № 1482-р), де визначено доповнення *Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників* позицією «асистент вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням»; забезпечено конституційні права і державні гарантії педагогічним працівникам, які працюватимуть у ЗНЗ з інклюзивним навчанням на посаді асистента вчителя, передбачені для педагогічних працівників, що працюють з дітьми, котрі потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку.

Посада асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням передбачена «*Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах*» (Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872), де в п. 14 зазначається:

«Особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує *асистент вчителя*, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами».

В Інструктивно-методичному листі «*Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання*» (Лист МОНмолодьспорту № 1/9-384 від 18.05.12 року), розробленого з метою реалізації зазначеного вище «*Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах*» передбачено:

«*Індивідуальна програма розвитку*² розробляється групою фахівців (заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент вчителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші) із обов'язковим залученням батьків, або осіб, які їх замінюють, з метою ви-

² В Інструктивно-методичному листі диференційовано документи, які розробляються з метою забезпечення індивідуалізації навчально-виховного процесу для учнів з особливими потребами. Відповідно визначено: Індивідуальна програма розвитку, Індивідуальний навчальний план, Індивідуальна навчальна програма.

значення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами. Вона містить загальну інформацію про учня, систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму та за потреби індивідуальний навчальний план.

Оформлення та ведення відповідної документації покладається на *асистента вчителя*.

На особливу увагу заслуговують документи, безпосередньо присвячені роботі асистента вчителя, зокрема:

Лист МОНмолодьспорту України від 25.09.2012 № 1/9-675 «*Щодо посадових обов'язків асистента вчителя*» (Типова посадова інструкція асистента вчителя);

Лист МОНмолодьспорту України від 28.09.2012 № 1/9-694 «*Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням*».

За результатами аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду, можливо зауважити, що суттєвими щодо організації роботи асистента вчителя є такі моменти:

- *індивідуальний підхід* у роботі асистента, що передбачає відсутність чіткого переліку обов'язків, організацію супроводу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (так, в документі Асоціації вчителів провінції Альберта (Канада) «Вчитель та асистент вчителя: ролі і відповідальність» зазначено: «чіткого конкретного переліку обов'язків, які покладаються на асистентів учителів, немає»);
- асистент вчителя *за необхідності допомагає всім учням* у класі, у яких виникають труднощі в навчанні чи стосунках у колективі;
- потрібно *розрізняти ролі асистента вчителя та фахівця спеціальної освіти*; асистент учителя, як вже зазначалося, володіє принципами роботи в навчальному закладі з інклюзивним навчанням і може не мати спеціальної дефектологічної освіти.

Важливий напрям діяльності всіх фахівців в інклюзивному навчальному закладі, зокрема асистента вчителя, — систематичне вивчення можливостей і потреб дитини, оцінювання динаміки її розвитку. Асистент учителя, перебуваючи значний час поряд з учнем, має можливість постійно спостерігати та аналізувати його діяльність у навчальному та позакласному середовищі. Доцільна *фіксація* таких даних, ведення *щоденника спостережень* з метою репрезентації результатів на засіданні консультативно-педагогічної групи, під час планування уроків та додаткових занять з учителем тощо.

З щоденника спостережень асистента вчителя: *Д. неохоче виконував завдання з письма, постійно уникав писання вправ, втім одного*

разу повністю виконав письмове завдання, але особливим чином — написав букви у зошиті друкованим способом (як індекс на конвертах). Д. добре виконує креслення техніки, машин, будівель, любить малювати (малюнки схожі на креслення, деталізовані). Вчитель не стала заперечувати, дала схвальну оцінку (оскільки основна навчальна мета була досягнута — хлопчик вчився писати, відображав буквенний склад слів тощо).

Часто виникає питання, де саме має знаходитися асистент учителя під час уроку. Зазвичай, асистент учителя сидить поряд з учнем з особливими потребами (не займаючи місце другого учня) так, щоб не заважати іншим дітям у класі. Для учня з особливими потребами необхідно обрати місце, найбільш зручне для нього. У процесі уроку асистент учителя може змінювати розташування, аби надати допомогу іншим учням, чи вирішити питання, які виникають. На першому етапі важливо пояснити учням чому, наприклад, поряд з Сашком є помічник, а поряд з іншими — немає. Для запобігання такого «виокремлення» учня з особливими потребами, важливо, по-перше, щоб асистент учителя під час уроку та на перерві підходив до різних дітей, спілкувався з усіма учнями; по-друге, пояснив, що зараз Сашкові більше потрібна допомога, а надалі асистент буде допомагати тому, кому підтримка також буде необхідна. З часом діти звикають до такої практики й сприймають її як звичайну.

Говорячи про особливості роботи асистента вчителя, варто зауважити, що як загалом в інклюзивній освіті не існує універсальних інструкцій, а лише рекомендації, так і стосовно асистента вчителя неможливо передбачити всі варіанти, які виникають на практиці. Так, якщо в класі є дитина з порушеннями слуху, яка користується жестовою мовою, доцільно, щоб асистент учителя також володів жестовою мовою, допомагаючи учневі у навчанні та спілкуванні. У кожному конкретному випадку, приймаючи рішення, варто враховувати індивідуальні особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими потребами, рекомендації фахівців та батьків, наявні ресурси тощо.

Одна з важливих умов впровадження інклюзивної моделі у навчальному закладі — організація професійного співробітництва. В контексті проблеми співпраці фахівців в інклюзивному навчальному закладі доцільно акцентувати на наступних аспектах:

- *співпраця асистента вчителя, фахівців, які працюють з дитиною, та батьків*; асистент учителя перебуває поряд з учнем під час уроків, позакласних заходів, супроводжує його на додаткові та розвивальні заняття, спостерігає в процесі такого заняття (за потреби) тощо, має можливість контактувати з

фахівцями, обговорювати важливі питання. Асистент вчителя вислуховує поради фахівців, надає інформацію про дитину, постійно спілкується з батьками учнів, залучає їх до планування роботи та реалізації програм;

- *співпраця асистента вчителя та вчителя*; узгодження у роботі асистента вчителя та вчителя – важлива умова ефективності здійснення освітнього процесу в інклюзивному закладі. Вчитель керує роботою у класі, асистент вчителя, беручи безпосередню участь у навчально-виховному процесі, здійснює супровід учнів, які мають труднощі у засвоєнні навчального матеріалу. Вчитель і асистент разом працюють над плануванням навчальних занять, обговорюють необхідні адаптації / модифікації згідно з індивідуальним планом.

Зарубіжні науковці підкреслюють такі особливості співпраці: «Учителям потрібно працювати в диференційованих командах разом з асистентами учителів та іншим фахівцями» (Pickett, Vasa, & Steckelberg, 1993). Це означає, що вчителі та асистенти виконують різні ролі задля досягнення спільної мети. Вчителі не повинні «перекладати» всю відповідальність за освіту дитини на асистента. Також учителям не слід повністю брати на себе цю роль, і вони мають бути впевненими, що можуть покластися на допомогу асистентів, коли це буде потрібно. Це потребує обговорень на етапі планування спільної роботи» [6].

Так, зокрема, в канадських школах обов'язки вчителя та асистента вчителя розподіляється наступним чином (таблиця):

Таблиця 1

Обов'язки вчителя та асистента вчителя в контексті уроку

Обов'язки вчителя	Спільні дії	Обов'язки асистента вчителя
<ul style="list-style-type: none"> – складати плани уроків та проводити заняття; – контролювати навчання учнів та допомагати їм; – надавати матеріали асистентів вчителя 	<ul style="list-style-type: none"> – обговорювати та прогнозувати очікувані результати; – обговорювати окремі стратегії, методи, результати; – вносити необхідні зміни (адаптації / модифікації, доповнення) до планів уроків 	<ul style="list-style-type: none"> – докладніше пояснювати елементи уроку тим учням, у яких виникають труднощі; – контролювати виконання вправ на закріплення; – контролювати процес, вести записи, надавати інформацію учителеві

З досвіду експериментальних навчальних закладів доцільним є внесення додаткової колонки (розділу) до плану уроку – «Адаптації/модифікації для учнів з особливими потребами». Плануючи урок, вчитель разом з асистентом передбачають необхідні зміни із

врахуванням рекомендацій, що містяться в ІНП учнів. Наприклад, «виконання завдань з опорою на зразок (за участю асистента вчителя): правила написання букв, оформлення письмових робіт у зошиті»; «виконання завдань з виправлення помилок на письмі, аналогічних своїм»; «завдання на розвиток навичок самоконтролю (перевір себе; перевір, чи правильно розв'язані приклади тощо)». Відповідно асистент вчителя готує індивідуальні картки, добирає дидактичні матеріали, наочності та використовує їх під час уроку.

Висновки. Отже, асистент вчителя — член команди фахівців та батьків, який виконує важливу роль в освіті та соціалізації учнів з особливими потребами, забезпечуючи особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу.

На сучасному етапі актуальними питаннями залишаються нормативне врегулювання роботи асистента вчителя (визначення кількості посад асистента вчителя у закладі, навантаження тощо); розроблення та впровадження системи підготовки асистентів вчителя, вирішення пов'язаних із цим питань мотивації, престижу професії; обґрунтування практичних технологій адаптації та модифікації навчальних завдань та методів для дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку (слуху, зору, аутичним спектром розвитку тощо).

Література

1. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві ; пер. з англ. — К. : СПД-ФО Парашин І. С., 2010. — 296 с.
2. Данілавічюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник / Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко // За заг. ред. А. А. Колупаєвої. — К. : Видавнича група «А. С. К.», 2012. — 335 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : Монографія А. А. Колупаєва. — К. : «Самміт-Книга», 2009. — 272 с. : іл. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів : Навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. — Київ, 2010. — 96 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Концепція інклюзивної освіти [Електронний ресурс] // за ред. В. В. Засенка. — 2010. — Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
6. Лорман Т. Сім стовпів підтримки інклюзивної освіти. Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?» / Т. Лорман // Міжнародний журнал цілісної освіти. — 2007. — № 2. — Т. 3. — С. 3-11.
7. Основи інклюзивної освіти : Навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. — К. : «А. С. К.», 2012. — 308 с. — (Серія «Інклюзивна освіта»).